

Múltunkból

Stupeczky Emil

Aranydiplomások Budán, a Tanítóképző Intézetben

1994. június 3-án 50 éves találkozót tartott a volt Budapesti Magyar Királyi Állami Líceum és Tanítóképző Intézet utolsó, 1944. április 27-én végzett osztálya, valamint a velük egy időben, az épületükben ideiglenesen helyet kapott Budapesti Magyar Királyi Német Nyelvű Tanítóképző-Intézet első végzett osztálya. A szép, meleg hangulatú ünnepélyt az utód, a Tanítóképző Főiskola szervezte.

A 125 év alatt sok változáson, fejlődésen ment át ez az intézet. Az elődöt 1869-ben alapította *Eötvös József*, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter. Otthona az Attila utca, majd az Országház utca volt, ahol a harmadik épületet is megkapták a Polgári Iskolai Tanítóképzővel közösen. A negyedik a Győri utca volt. A jelenlegi otthona 1911-ben épült.

1944-ig az iskolának négy fejlődési szakasza volt.

1869-től 74-ig önállóan működött; 1874-től 1900-ig a Polgári Iskolai Tanítóképző Intézettel szinte azonos keretek között; 1900–1905: a Pedagógium néven egyesített két intézet mindinkább elválasztódik egymástól; 1905-től munkássága teljesen a népiskolai tanítóképzés szükségleteihez igazodik, s ez tart 1944-ig. 1945-től az új történelmi-politikai-társadalmi helyzet szabja meg az átalakulások sorát a mai formáig. 1929-től 1944-ig az akkori igazgató, *dr. Padányi-Frank Antal* markáns, kivételes nevelői egyénisége-személyisége alapozza meg az intézet szellemét. A nevelői munka két, el nem választható területen folyik: a képzőintézményben és az internátusban. Az igazgató elképzelése szerint a növendékek teljes értékű formálása akkor igazán eredményes, ha a tanítójelölt az öt évet az internátusban tölti.

1938-tól fontos változások indulnak az alapképzésben, az elemi iskolákban. A 20-as években a nagy tanyai iskolai építkezések után az igény a nyolcosztályos népiskola megteremtése volt. Ehhez kellett igazítani, színvonalasabbá tenni a tanítóképzést. A terv megvalósítása részben megindult. Eszerint az ötéves középiskolai képzést főiskolai jellegűvé kell tenni: négy év líceum, érettségi, majd két év akadémia. Az ország területe azonban 1938 ősztől 1941 tavaszáig jelentősen megnövekedett, lakossága 14,5 millióra nőtt. Az 1939-ben kirobbant II. világháború felemésztette az ország jövedelmét, s mind kevesebb jutott az oktatásnak. Az 1939-ben induló második líceumi évfolyam is menet közben visszaállt az ötéves képzésre. A másodévesek ismét hospitáltak, megfigyeltek, beszámolókat írtak stb.

Hogyan épült fel az ötéves képzés?

A szerző a saját 42 éves tapasztalata-gyakorlata meg társai véleménye nyomán (igen, mindegyik később főiskolát vagy egyetemet végzett) újra meg újra érzekelte, hogy pedagógiai gondolkodását, módszertani alapállását az az 5 év

döntően meghatározta. Ha szaktárgyán kívül más tárgy tanítását is vállalnia kellett, az indoklás röviden ez volt: „Neked tanítói okleveled is van.” És nem lehetett kétség, hogy ezek a kettős végzettségűek helyt is tudtak állni.

A képzés felépítése a következő volt: A II. éves növendék már hospitált (egy IV. évessel együtt) a gyakorló elemi iskola I. és II. osztályában. „Megfigyelt”-et kapott a kis gyermekek közül, akik már tanító bácsinak szóltatták. A IV. éves mellett volt, amikor az tanári ellenőrzéssel töltötte ki a naplót tanítás után.

Megfigyeltjével rendszeres kapcsolatot kellett tartania, a szülőket meglátogatni, erről időnként írásban beszámolni. A III. éves növendék a gyakorlóiskola III. és IV. osztályában hospitált, s erről megadott szempontok alapján hosszú beszámolókat kellett írnia. Ezt a kijelölt tanár értékelte, javította. Havonként-másfél havonként került sorra. A IV. évesek ismét az I. és II. elemi osztályban hospitáltak, s arról bő beszámolókat írtak, részt vettek a tanító írásbeli munkájában is. Az V. évesek a gyakorlóiskola V–VIII. osztályaiban szintén hospitáltak. Míg a gyakorló elemi I–IV. osztályában a középszályhoz tartozó szülők gyermekei tanultak, az V–VIII. osztályokban proletár gyerekek, akik a polgári iskolába, a gimnáziumba már ilyen-olyan okból nem juthattak el. Így a tanítónövendékek társadalmi képet is kaptak a hospitálásokon.

A gyakorlati tanítás a IV–V. évfolyam feladata volt. Két síkon folyt az előkészítés. Gyakorlati felkészítés a fent említett hospitálási rendszerben folyt, az elméleti felkészítés pedig az I. évfolyamtól a mindennapi kérdések óráin, s főleg a IV.–V. évben a tanítói hivatás óráin. Ezek vezetését *Padányi-Frank Antal* önmagának tartotta fenn. A III. évfolyamban lélektan tantárgy következett, amit IV.-ben a nevelés tanár és módszertan, V.-ben a neveléstörténet és az iskolaszervezetten tett teljessé. Ismerni kellett, sőt megvenni az új Tanterv és útmutatás-t.

A IV. évben megkezdődtek a gyakorlati tanítások. Egy-egy IV. éves növendékre általában négyszer, az V. évesekre nyolcszor került sor. A bemutató tanításra írásban, teljes részletességgel kellett felkészülni, amit előzőleg a csoportot vezető tanár javított, értékelt.

A tanítás a növendéktársak jelenlétében, háttérben a gyakorlóiskolai tanítóval és a vezető tanárral történt. Kijelölt bírálók értékelték a tanítást a következő órán. Aztán bárki hozzászólhathatott. A két tanár foglalta össze a tapasztalatokat s osztályozta a tanítási gyakorlatot.

Tanév végén a kiemelkedő eredményt elért növendékek tanítási versenyen vettek részt, s a legjobb IV. és V. éves „mestertanító”-i címet kapott. De díjazták is őket.

A gyakorlatot teljesebbé tette a gyakorlóiskolai séták és kirándulások vezetésének gyakorlása, az iskolai ünnepélyek előkészítésében és rendezésében való tevékenység, a szertárak és könyvtárak kezelése, a szülői értekezleteken és a népművelési munkában való részvétel.

Jelen voltak a növendékek az Eötvös-alapnak a Magyar Tudományos Akadémián tartott Eötvös-émlékünnepén, kirándulást vezettek a süketnémák Mosonyi utcai intézetébe, meglátogattak tanonciskolákat, szociális intézményeket, voltak a Gömbös Gyula úti gyógytudományi intézetben, és volt év, amikor Ráckeve mellett tanyai iskolát kerestek fel stb.

Külön gondot fordítottak a növendékek kulturális érdeklődésének felkeltésére, megerősítésére, kihasználva, hogy az intézet a fővárosban van. Különösen az internátusban lévők számára nyílt lehetőség főleg a Nemzeti Színház előadásainak szervezett látogatására. De megjelenhettek, nemegyszer ingyenesen is, a Városi

Színház kulturális rendezvényein. Osztálykirándulások keretében kiállításokat tekintettek meg, végigjárták a Királyi Vár szép és gazdag termeit. Félnapos kirándulásokat vezettek a nagyobb múzeumokba.

Nyilvánosak voltak a havi kulturális estek, amelyeket a Székesfővárosi Népművelés keretében tartottak. Ezeken tehát nemcsak a növendékek vettek részt, hanem külső érdeklődők is nagy számban. Színvonalukat jelzik a neves előadók. Az 1940–41-es tanév programjából kiemelve:

Október: *Bárdos Lajos* főiskolai tanár: Székely népzene – a magyar zenei műveltség alapja. Közreműködött a Cecília-kórus kamaraegyüttese és *Anda Géza* zongoraművész (aki az előző tanévben végzett, és később Svájcban megtelepedve lett világhírű zongoraművész és karnagy).

November: *Ortutay Gyula* egyetemi magántanár: Erdély magyar népe. Közreműködött: *Pataky Jenő*, a Nemzeti Színház tagja s *Hidy Mária* hegedűszámokkal.

Décember: *Wagner Ferenc*: Erdély nemzetiségi viszonyai. Közreműködött: *Eöry Kató*, a Nemzeti Színház tagja és *Pécsi Sebestyén* orgonaművész.

Február: *Kelemen József*: Erdély irodalma. Közreműködött: *Mészáros Ági*, a Nemzeti Színház tagja, a Budapesti Orvosok Kamaraegyüttese.

Március: *Mesterházy Jenő*: Erdély műemlékei. Közreműködött: *Simonyi Mária*, a régi Belvárosi Színház tagja, *Szervánszky Péter*, a Magy. Kir. Operaház tagja, *Szita Oszkár*, a kolozsvári Nemzeti Színház karmestere és *Ujlaky László*, a Nemzeti Színház tagja.

A növendékek által rendezett kulturális eseményeket időnként külső cél határozta meg. 1940. november 9., 10., 17. napján tánccal összekötött est „Erdélyért”. A műsoros estek tiszta jövedelmét, 1358,58 pengőt elküldték az „Erdélyért” mozgalom címére.

Jellemző a rokon intézetekkel való kapcsolat erősítése. A 40-es években különösen a visszacsatolt országrészek tanítóképző intézeteivel. Például: 1941. május 5.: Az ungvári gör. kat. tanítóképző intézet tiszteletére műsoros est; 1941. május 31.: A testvérintézettel, a Kolozsvári Magy. Kir. Állami Tanítóképző Intézetel együtt rendezett műsoros est.

Szíves viszony jellemezte a különben laza kapcsolatot a főváros tanítónképző intézeteivel, különösen a Csalogány utcaival. Nemcsak a farsangi bálokra történt meghívásokra gondolva, hanem például közös énekkari szereplésre a Zeneakadémián. Egyrészt intézeteinek kölcsönös meglátogatása a társadalmi érintkezés szabályaival való ismerkedés és gyakorlás céljából is.

Fontos volt a kor bonyolult társadalmával való ismerkedés, a fiatal tanítónvendő felkészítése az ebbe a társadalomba megfelelő beilleszkedésre. Sok síkon történt. Legalaposabban az internátusban. A nagyjából faluról a fővárosba kerülő fiúk legtöbbször még a fehér asztalnál való helyes viselkedést, az evészközök használatát sem ismerték. Az étkezések idején gyakran volt felolvasás olyan könyvekből (A művelt ember, A művelt ifjú stb.), amelyek részletesen tárgyalták a kor társadalmi arculatát, meghatározva a tanító helyét is. *Árpády Gyula*: A tanító megbecsülésének alapfeltételei (Útmutató tanítójelöltek és kezdő tanítók számára) 1936-ban kiadott könyve ilyen fejezeteket tartalmaz:

A középosztály jellemzése.

A középosztálybeli emberekkel való érintkezés szüksége és módja.

Az egyszerűbb néposztály jellemzése.

Az egyszerűbb néposztállyal való érintkezés módja.

A különböző természetű emberek és a velük való bánásmód.

Gárdonyi Géza Az én falum című kötetében a tanítót útszéli karónak tartja, amihez, akihez mindenki hozzádörgöli a maga piszkát. Se úr, se paraszt.

Árpássy Gyula könyve a tanítóképzés feladatának jelöli meg azt is, hogy ebből a helyzetből emelkedjen ki minden tanító. Ne lefele ereszkedjen, hanem felemeljen, elsősorban önmagát. A társadalomba való beilleszkedése során ne lehessen „lekezelní”.

A végzett fiatal tanító számára egyik első feladatként tanácsolták, hogy mindjárt csináltasson névjegyet, amivel majd a viziteket lebonyolítja. (Tájékoztató képessége is legyen, amivel eldönti, kihez illik az új munkahelyén elmennie, s ott hogyan viselkedjen.)

A tanítóképzőben folyó leventeoktatás is úgy készítette fel a növendékeket leventeoktatásra, hogy a katonai alapképzésen túl a társadalmi viszonyok „helyes” értelmezését adja. Tudja mindenki, hova tartozik! Nyilvánvaló lehetett a világosfejű tanítóknak, hogy ez a társadalmi „leszelídítés” mit is jelent, mennyit ér.

A tanítóképző a tanítókat az alsóbb néposztályok számára készítette fel. Főleg falusi tanítóknak. Amolyan mindenes „néptanítóknak”, akiknek csak az egyik feladata az iskolai oktatás-nevelés. A másik, döntő munka a falu kulturális életének szervezése, vezetése.

Ezért kellett már a III. évfolyamot végzett növendéknek nyári feladatként falutanulmányt készítenie szülőfalujáról (s ezt a főjegyzővel hitelesíttetni). Aki városból indultak, azok is hasonló feladatot kaptak. A IV. éveseknek ugyanott kulturális előadást kellett tartaniuk. A szöveget utólag hitelesítve be kellett mutatniuk. A közéleti szereplésre való felkészítéshez tartozott, hogy halottak napján az intézet növendékei a volt tanárok sírjait keresték fel, s ott egy-egy IV. vagy V. éves növendék megemlékező beszédet tartott.

A nyári szünet feladata lehetett az is, hogy országjárásra indultak a fiúk. Ha ezt előre bejelentették, hozzá úti vázlatot és kis térképet mellékeltek, 5 pengő támogatást kaptak. Ebben az esetben a szünet végén fényképes úti beszámolót kellett benyújtani.

A fő kérdés tehát a nevelés volt. *Padányi-Frank Antal* egyik előadásának címe ez volt: „Neveljünk!” Az 1939-ben kiadott A nevelés módszere (Előadások és cikkek) című gyűjteménykötetében így határozza meg a saját, a tanítóképző-intézeti igazgató feladatát: Tanítóképzőben működöm, így nyilvánvaló, hogy mondani-valóm jelentékeny része ebből a munkakörből való. Könyvem a legszorosabban kapcsolatos a népiskolával. Ennek megvilágosítására a következőket említem meg:

a) A tanítóképző nem öncélú intézmény, hanem a népiskola függvénye. Tehát nekünk mindig a népiskolát kell néznünk.

b) Mindazt, amit a tanítójelöltektől megkívánunk, érdeklődésre számíthat a tanfőiség részéről is.

c) A tantárgyak nevelői vonatkozásai minden pedagógus munkakörébe beletartoznak.

d) A könyvben vannak külön fejezetek, amelyek népiskola korú gyermekek irányításával foglalkoznak.

A középfokú iskolák (gimnáziumok, polgári iskolák, gyakorlati középiskolák stb.) munkaterületével is kapcsolatos ez a könyv egyrészt a hasonló korú ifjúság vezetésére, másrészt a tantárgyak nevelő vonatkozásai révén.

Hogy pontosan milyen szempontok irányították az elméleti nevelést és a gyakorlati megvalósítást, ugyancsak a gyűjtemény fejezetei jelzik.

Mindig és mindenhol alapigény: a tanító magatartása. Az internátusnak ebben is fontos szerepe volt. Szervezte az V. évesek munkáján alapul.

A legrátermettebb (példás magatartás, tanulás is) lett az internátus főfelügyelője. Volt helyettese. A dolgozók (tanulószobák), a hálók, a folyosók, a mosdó is kapott felügyelőt és helyetteset. Ezek ellenőrizték a felkelést, mosakodást, ágyazást, lefekvést, a ruhák, a cipők tisztaságát (vasalt nadrág, nyakkendő kötelező volt), a dolgozóknak a szilencium betartását, azt, hogy az valóban az órákra készüléssel telik-e el. (Du. 2 óra, este 1 óra, reggel 1 óra) Odafigyeltek, hogy a fiúk hetenként-kéthetenként levelet írjanak haza – a stílusba eleinte még be is segítettek. Kötelező volt a két évvel feljebb járókat bátyámnak szólítani. Ez családiassá tette a függő viszonyt, ugyanakkor a természetes tiszteletet is sugallta. Őket felügyelő tanárok ellenőrizték, akikkel megbeszélték a napi gondokat, egyenként is. Szinte demokrácia volt egy erősen konzervatív, tagolt társadalomban. Előfordult, hogy az intézet növendékei titkos szavazáson döntöttek el, hogy a tanárok magázzák vagy tegezzék a tanulókat. Természetesen a „magázás” volt az egyöntetű kívánság. A 14 éves fiút ez nemcsak felnőtti rangra emelte, hanem kötelezte is a megfelelő magatartásra. Minden osztálynak volt választott „vezére”, aki képviselte a fiúkat a különböző helyzetekben, s egyben magatartásával, szorgalmával példát mutatott. Az igazgató, a tanárok nemegyszer kérték ki véleményüket.

A növendékek, egymást ismerve, a jövő útjára figyelve megállapíthatták, hogy a tanítóképző tulajdonképpen a szegény gyerekek egyeteme. Jómódú szülők inkább másfajta középiskolába küldték gyermekeiket. Igazolta ezt az is, hogy a példás magatartású, szorgalmú szegényebb növendékek év elején és év végén ösztöndíjat, jutalmat kaphattak.

Az intézeti nevelés fő célja az önnevelésre való felkészítés volt; s hogy a felnőtt, önálló életben mit ért, továbbképzéseken, személyes kapcsolatokon keresztül ellenőrizhették. Nagyon sok diák szívesen járt vissza egykori iskolájába, beszámolva élete alakulásáról nemcsak volt tanárainak, hanem az őket követő osztályok diákjainak is. A szerzőnek ugyancsak személyes tapasztalata, hogy a kilencvenedik életéve felé közeledő volt igazgatóját, Padányi-Frank Antalt felkeresve, milyen sugárzó erővel képviselte azt az egykori törekvését: „Neveljünk!”

Egy időben, a háború alatt a nevelésben a hazafias érzés kapott erőteljesebb hangszólyt, hiszen a tanárok egy része, sok volt növendék lett katonára, került a frontra, s esett el nem egy. Zrínyi és más nagyjaink gondolatai kerültek fel hetenként vezérgondolatként: „Ne bántsd a magyart!” stb. De maradt mindig az örök értékek keresése. Így: „Tiszta szándék, tiszta lélek, akár siker, akár nem.” „Önmagunkat ismerni a legnagyobb bölcsesség.” (Széchenyi) stb. S hogy nem múltak el egyszerűen az embert próbáló, pusztító évtizedekben, azt az 50 éves találkozó is jelezte.

Egy ilyen távlatú találkozó természetesen sok mindenre alkalmas. Sokfajta gondolatot, érzést felszínre hoz. Ebben a kivételes pillanatban azonban a legfőbb, legerősebb érzés, a hála uralta az ünnepi szíveket. S a gondviselés ajándéka, hogy az 1944 áprilisában végzett 29 növendékből még mindig jelen lehetett 13. Hogy ki veszett oda a háború poklában, ki tűnt bele az ismeretlenségbe, nem lehet tudni.

A délutáni beszélgetésen, életpályát tekintett át mindenki. S órákkal később megindultan, de megújult erővel szállt a régi dal:

„Szeptemberben, ha lehull a mályva virága,
Szeptemberben bevonulok újra Budára...”